

*Julia Berg****PRZESTĘPSTWO HANDLU LUDŹMI – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA****1. Słowo wstępne**

Handel ludźmi to przestępstwo, które z biegiem lat staje się coraz większym zagrożeniem dla podstawowych praw i wolności człowieka, ingerującym w cudze życie, nietykalność cielesną, prawo do decydowania o sobie samym. Obecnie za niepodważalny uznaje się fakt, iż ma ono charakter ponadpaństwowy¹, dotyczący większości państw na świecie. Stanowi wynik długotrwałych procesów globalizacji, integracji regionalnej i ponadnarodowej oraz otwarcia granic pomiędzy krajami Europy Zachodniej i tzw. bloku wschodniego². Nie sposób nie zauważyć, iż handel ludźmi rozpatrywać można jako współczesny przejaw niewolnictwa, wykorzystywania cudzej pracy i traktowania ludzi jako własności, nad którą ma się w pełni nieograniczoną władzę i możliwość decydowania³.

Niewolnictwo jest pojęciem, które w głównej mierze kojarzone jest z czasami starożytności⁴, w których stanowiło naturalny sposób klasyfikacji społeczeństwa oraz podziału ludzi na wolnych i niewolników, a także

---

* Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa, e-mail: j.berg@student.uw.edu.pl.

¹ Zgodnie z danymi przedstawionymi w *Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work*, 2005, s. 14 – w przypadku handlu ludźmi w celu wykorzystania pracy przymusowej ok. 1 360 000 ofiar pochodziło z terenów Azji i Pacyfiku, z tzw. krajów uprzemysłowionych m.in. zachodniej Europy, Australii, Stanów Zjednoczonych – 270 000, Ameryki Łacińskiej – 250 000, Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej – 230 000, krajów w okresie transformacji np. Polski, Rumunii, Słowacji – 200 000, Afryki – 130 000. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez Organizację Narodów Zjednoczonych, handel ludźmi jest trzecim najbardziej dochodowym przestępstwem na świecie, po handlu bronią i narkotykami – por. M. Sobczyk, K. Przybyszewska, *Zjawisko handlu ludźmi w odniesieniu do cudzoziemców przebywających w Polsce*, Kraków 2013, s. 6.

² J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 163.

³ I. Biezuńska-Malowist, M. Malowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987, s. 28–30.

⁴ Tamże, s. 44–46.

późniejszych epok⁵, gdzie mieliśmy do czynienia z tzw. „czarnym niewolnictwem” ukształtowanym na terenach Afryki⁶, obu Ameryk⁷ oraz z systemem plantacyjnym stanowiącym przełom w dziejach niewolnictwa o niespotykanym dotąd zasięgu. Pomimo, iż od czasów, w których niewolnictwo było zjawiskiem niezwykle powszechnym i w przeważającym stopniu legalnym minęło wiele czasu, współczesne formy eksploatacji ludzkiej pracy i wykorzystywania ludzi przybrały obecnie inny charakter, jakiemu poddać musi społeczność międzynarodowa. Dlatego też tak istotne jest przyjrzenie się tej problematyce, w celu większego uwrażliwienia społeczeństw na powszechność tego przestępstwa i jego destrukcyjny wpływ na życie i godność człowieka. Z tematyką tą związanych jest także wiele stereotypów i krzywdzących opinii, dotyczących w głównej mierze ofiary tego przestępstwa i wpływających na postrzeganie handlu ludźmi w sposób bagatelizujący problem, tworzący liczne bariery w ściganiu tego rodzaju przestępstw⁸ bazujących na ludzkim cierpieniu i ciężkiej sytuacji życiowej.

2. Aspekt kulturowy i społeczny handlu ludźmi

Jeszcze do nie tak dawna problematyka handlu ludźmi rozpatrywana była z punktu widzenia nieuwzględniającego kontekstów kulturowych i społecznych, które wpływają na coraz większą eskalację tego zjawiska. E. Zielińska⁹ podkreśla, iż prawo traktujące o problemie handlu ludźmi oraz wypracowane standardy międzynarodowe¹⁰ powstawały wyłącznie po to, by uznać określone czyny za przestępstwo handlu ludźmi, określić kary za jego popełnienie, a także usprawnić i wprowadzić jednolitą poli-

---

⁵ B. Nowak, *Współczesny handel ludźmi a nowożytny handel niewolnikami* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 33.

⁶ I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, s. 322.

⁷ Tamże.

⁸ K. Karsznicki, *Bariery w ściganiu handlu ludźmi* [w:] *Eliminowanie handlu ludźmi w Polsce. Analiza systemu*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2011, s. 111.

⁹ E. Zielińska, *Handel ludźmi jako naruszenie praw kobiet* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie...*, s. 179.

¹⁰ Pierwsze umowy międzynarodowe dotyczące przestępstwa handlu ludźmi powstawały już na początku XX w. m.in. Międzynarodowe Porozumienie z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783) oraz Międzynarodowa Konwencja z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami (Dz.U. z 1922 r. Nr 87, poz. 783).

tykę i współpracę międzynarodową w celu skuteczniejszego zwalczania tego przestępstwa.

W literaturze spotkać się można obecnie z tezą, iż handel ludźmi jako współczesna forma niewolnictwa stanowi przestępstwo powiązane z wieloma innymi naruszeniami ładu i bezpieczeństwa państwowego, jak chociażby z istnieniem szeroko rozwijającej się przestępczości zorganizowanej, łamaniem prawa migracyjnego, a także z ogólnie pojętą dyskryminacją ze względu na płeć¹¹. Na przełomie lat 80 i 90 XX w. zaczęto dostrzegać nie tylko silne powiązanie handlu ludźmi z rozwijającą się przestępczością zorganizowaną, wymuszeniami i kryzysem migracyjnym, ale także z o wiele szerszym i bardziej zakorzenionym w kulturze spojrzeniem na sytuację kobiet w społeczeństwie oraz przemocą wobec kobiet¹². Omawiając problematykę dzisiejszego niewolnictwa, nie sposób nie zwrócić uwagi na fakt, iż handel ludźmi nie jest zjawiskiem neutralnym i niezależnym od płci, co wynika z wielu istotnych kwestii kulturowych i społecznych, które przez lata nie były brane pod uwagę przez społeczeństwa¹³, jak przede wszystkim istniejąca od wieków kultura patriarcalna¹⁴, która utrzymywała ogólne przekonanie o słabszej pozycji kobiet.

Z wielu badań¹⁵ przeprowadzonych w ostatnich latach dotyczących handlu ludźmi i analizy orzeczeń sądowych¹⁶ związanych z prowadzonymi sprawami wynika, iż to kobiety stają się w przewarżającej mierze ofiarami, zwłaszcza w celu wykorzystania seksualnego. W literaturze podnosi się, iż to właśnie „(...) w związku z feminizacją ubóstwa, dyskry-

---

¹¹ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim...*, s. 163.

¹² E. Zielińska, *Handel ludźmi jako naruszenie...*, s. 179–180.

¹³ G. Vermeulen, *Handel kobietami i dziećmi – perspektywa międzynarodowa* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie...*, s. 155.

¹⁴ Kultura patriarcalna rozumiana jako dominacja mężczyzn w stosunkach rodzinnych i społecznych.

¹⁵ Warto wskazać na wyniki badań w zaprezentowanym pierwszym statystycznym raporcie Unii Europejskiej, *Trafficking in human beings*, Eurostat, Statistical working paper, European Union 2015, dotyczącym przestępczości handlu ludźmi, zawierającym wyniki analizy statystycznej za lata 2010–2012 oraz na raport Organizacji Narodów Zjednoczonych, zawierający obraz zjawiska handlu ludźmi na świecie za lata 2010–2012, *Global Report on Trafficking in persons*, United Nations Office on Drugs and Crime, Nowy Jork 2014.

¹⁶ B. Namysłowska-Gabrysiaak, *Analiza orzeczeń sądowych za lata 1999-2009 w sprawach dotyczących handlu ludźmi z art. 253 kodeksu karnego oraz wybranych losowo spraw z art. 204 § 4 k.k.*, „Instytut Wymiaru Sprawiedliwości”, Warszawa 2010.

minacją ze względu na płeć oraz brakiem szans edukacyjnych i zawodowych w państwach pochodzenia, ofiarami handlu ludźmi padają głównie kobiety¹⁷. Dyskryminacja kobiet w wielu dziedzinach życia społecznego, która wciąż utrzymuje się na świecie, prowadzi wielokrotnie do sytuacji, w których kobiety decydują się na wyjazd za granicę w celu poszukiwania jakiegokolwiek zatrudnienia i stają się ofiarami handlu ludźmi. W dużej mierze to właśnie na kobietach skupia się najwięcej zagrożeń wynikających z trudnej sytuacji ekonomicznej i gospodarczej, gdy brak dla nich miejsc pracy i możliwości podjęcia legalnego zatrudnienia, które umożliwiłoby zapewnienie godnych warunków życia.

Wieloletnia dyskryminacja kobiet, a także przemoc wobec kobiet i dziewcząt, która w znacznym stopniu wciąż jawi się jako akceptowalna forma wymierzania kary żonie, matce czy córce¹⁸ powoduje, iż są one o wiele bardziej podatne na stanie się ofiarami przestępstw bazujących na strachu, manipulacji, ciężkiej sytuacji życiowej. Rozpatrując handel ludźmi jako zjawisko kulturowe nie sposób więc nie zauważyć, iż to właśnie wieloletnia dyskryminacja kobiet w prawie, tworzenie wizerunku kobiety jako uległej, słabej, stworzonej przede wszystkim do pracy w domu i niemożące poświęcić się karierze zawodowej wpłynęły w dużej mierze na to, iż płeć ma tak istotne znaczenie w rozpatrywaniu tego typu przestępstw.

B. Namysłowska-Gabrysiak wskazuje, iż w większości państw handel ludźmi jako forma przemocy wobec kobiet i wykorzystywania ich zwłaszcza w celu świadczenia usług seksualnych początkowo postrzegana była jako oderwana od ochrony praw kobiet i nie uwzględniała chęci pomocy ofiarom¹⁹. Również E. Zielińska podkreśla, iż w odniesieniu do takich przestępstw jak handel ludźmi, zgwałcenie czy przemoc domowa często pojawiają się tzw. podwójne standardy w stosunku do kobiet i mężczyzn, gdzie sprawcy handlu ludźmi, zwłaszcza w celu wykorzystania seksualnego, w przeważającej mierze mężczyźni, oceniani byli o wiele łagodniej

---

¹⁷ G. Vermeulen, *Handel kobietami...*, s. 154.

¹⁸ E. Zielińska, *Handel ludźmi jako naruszenie...*, s. 179–180.

¹⁹ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w latach 1999–2009 w świetle badań spraw karnych dotyczących handlu ludźmi* [w:] *Eliminowanie...*, s. 127–128.

niż ofiary, które wielokrotnie doświadczały tzw. powtórnej wiktyimizacji, ostracyzmu społecznego, wykluczenia²⁰.

Pomimo coraz bardziej różnorodnych form²¹ wykorzystywania ludzi, większość postępowań karnych²² dotyczących handlu ludźmi w przypadku Polski dotyczyła rynku usług seksualnych. W literaturze²³ zwraca się uwagę na to, iż walka z handlem ludźmi posiada silne podłoże odnoszące się do tematyki kobiet prostytuujących się i niejednolitego stosunku do tej problematyki w różnych krajach na świecie. Wskazuje się²⁴ także, iż regulacje prawne mające za przedmiot przestępstwa, których ofiarami najczęściej stają się kobiety nie uwzględniały kobiecego punktu widzenia, kobiecych doświadczeń i prowadziły do wykluczenia oraz opresji kobiet w prawie. Niezwykle częste są sytuacje, gdy kobiety wabione poprawą warunków materialnych oraz roztaczaną przed nimi wizją uczciwego i szybkiego zarobku, stawały się ofiarami werbowników, którzy następnie zmuszali je do uprawiania prostytucji, ale to właśnie na nich w głównej mierzy skupiały się negatywne skutki oraz konsekwencje natury administracyjnej oraz karnej, jak deportacja czy zakaz ponownego wstępu na teren danego państwa.

Istnienie wskazanych uwarunkowań powiązane jest z wieloma czynnikami składającymi się na sytuację kobiet w prawie, polityce, wielu dziedzinach życia publicznego oraz prywatnego. Istotne znaczenie ma także niejednoznaczny stosunek do prostytucji, traktowanie tej problematyki jako marginalnej i drugoplanowej, które prowadzi do tego, iż przestępstwo handlu ludźmi utożsamiane w społecznym przeświadczeniu głównie z wykorzystaniem seksualnym kobiet, także pozostaje tematem mało istotnym dla większości opcji politycznych oraz podlegającym wciąż niezwykle silnym stereotypom i uprzedzeniom. Spojrzenie na problematykę

---

²⁰ E. Zielińska, *Handel ludźmi jako naruszenie...*, s. 181.

²¹ Handel ludźmi w celu wykorzystania seksualnego, handel ludźmi w celu wykorzystania pracy przymusowej, handel narządami ludzkimi, handel dziećmi (w tym handel w celu nielegalnych adopcji), handel kobietami w celu zawarcia małżeństwa.

²² K. Karsznicki, *Ściganie przestępstwa handlu ludźmi w Polsce*, Warszawa 2010, s. 31.

²³ L.C. Ruchti, *The Influence of Gender on Human Trafficking* [w:] *Human Trafficking. Interdisciplinary perspectives*, red. Mary C. Burke, s. 94.

²⁴ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 150.

handlu ludźmi w polskiej prasie, materiałach prasowych, filmowych, ale także w wypowiedziach osób odpowiedzialnych za profesjonalne udzielenie pomocy jest przykładem tego, iż w większości traktujemy takie osoby jako „przedmioty” czy „produkty”, a nie ofiary, osoby, którym potrzebna pomoc, wsparcie i zrozumienie²⁵.

Handel ludźmi stanowi przestępstwo, na które w podobnej mierze wpływają zarówno ciężkie warunki ekonomiczne i gospodarcze danego kraju, uwarunkowania kulturowe związane z dyskryminacją ze względu na płeć, a także niezwykle istotna w ostatnich latach polityka migracyjna. Po 1989 r., gdy doszło do upadku systemu komunistycznego w Polsce, a także do zniesienia kontroli granicznej i otwarcia granic pomiędzy krajami Europy, zjawisko handlu ludźmi przybrało na sile. Sprzyjało temu wiele czynników, jak przede wszystkim: wysoki wskaźnik bezrobocia, zwłaszcza w krajach tzw. bloku komunistycznego, różnice gospodarcze i społeczne pomiędzy Europą Wschodnią oraz Europą Zachodnią, zwiększenie działalności zorganizowanych grup przestępczych trudniących się w wykorzystywaniu i werbowaniu ludzi w celu szybkiego zarobienia dużych pieniędzy w oparciu o cudzą krzywdę i ciężką sytuację życiową²⁶. Dzięki otwarciu granic, poznaniu nowych możliwości dotychczas niedostępnych dla ludności żyjącej w krajach dotkniętych ustrojem totalitarnym doszło do zwiększenia możliwości zarobkowania, podróżowania, co przełożyło się na coraz większą aktywność grup przestępczych nastawionych na szybki i łatwy zysk. Ubóstwo, brak perspektyw w kraju, ogromne różnice w standardzie życia w różnych krajach, pojawienie się nowych towarów i chęć lepszego życia spowodowały, iż ludzie z krajów rozwijających się masowo ulegali i ulegają sprawcom handlu ludźmi²⁷.

W literaturze²⁸ wskazuje się, iż ogromnym problemem, jeśli chodzi o powiązanie handlu ludźmi z tematyką migracyjną jest niepewna

---

²⁵ M. Koss-Goryszewska, *Wizerunek handlu ludźmi i kobiety – ofiary w prasie polskiej na przykładzie Gazety Wyborczej*, Warszawa 2010, s. 4, <http://www.isp.org.pl/files/19734635060162107001278326109.pdf>.

²⁶ K. Karsznicki, *Ściganie...*, s. 96–98.

²⁷ P. Mierecki, *Zwalczanie i zapobieganie handlowi ludźmi w Polsce – próba bilansu* [w:] *Handel ludźmi w Polsce. Materiały do Raportu*, Warszawa 2007, s. 6.

²⁸ J.M. Turek, *Human security and development issues in human trafficking* [w:] *Human Trafficking. Interdisciplinary Perspectives*, red. M.C. Burke, Abingdon 2013, s. 83.

sytuacja ekonomiczna i polityczna na obszarach dotkniętych wojnami, przemianami politycznymi oraz wojnami domowymi, które w znacznym stopniu wiążą się z decyzją o opuszczeniu swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania i ucieczką z kraju. Można to zaobserwować w dzisiejszych czasach w związku z ogromnym kryzysem migracyjnym związanym z wojną domową w Syrii i dramatem uchodźców przedostających się masowo do Europy.

W sytuacjach największych tragedii, jakimi są wojny, utrata życiowego dorobku, ludzie decydują się za wszelką cenę na opuszczenie kraju i rozpoczęcie życia za jego granicami, co wykorzystują werbownicy nastawieni na wykorzystanie czyjejś dramatycznej sytuacji. Ofiary handlu ludźmi pochodzą najczęściej z ubogich terenów, nie posiadają wyższego, czasem nawet żadnego wykształcenia i nie mają większych szans na podjęcie zatrudnienia w swoim kraju.

G. Vermeulen podkreśla, iż „(...) migracja jest «eksportem» ubóstwa, bezrobocia i napięć społecznych, ekonomicznych oraz politycznych, z którymi państwa te się borykają (...)”²⁹. Jest to niewątpliwie słuszna teza, gdyż jak wiadomo wszystkie te czynniki oddziałują na ludzi, którzy zaczynają poszukiwać nowego miejsca do życia wśród innych, bezpiecznych i bogatszych krajów. Często wskazuje się, iż właśnie w takich sytuacjach, gdy imigranci czy uchodźcy decydują się na ucieczkę z kraju stają się obiektami ataków ze strony werbowników, osób nastawionych na maksymalizację swoich zysków, kosztem ludzkiego cierpienia³⁰.

W tym miejscu warto wspomnieć także o handlu dziećmi, które jest przestępstwem szczególnie okrutnym, bazującym na wykorzystaniu i manipulowaniu najmłodszych członków społeczeństwa, którzy powinni być otoczeni szczególną ochroną przez państwo. Podobnie jak w przypadku grupy społecznej, do której należą kobiety, dzieci również często stają się ofiarami ze strony osób dorosłych, bazujących na ich ciężkim położeniu lub wykorzystując ich niedojrzałość emocjonalną. Szczególnie narażone na stanie się ofiarami są dzieci przebywające w ośrodkach wychowawczo-opiekuńczych, pozbawione trwałej opieki ze strony opiekunów,

---

²⁹ G. Vermeulen, *Handel kobietami...*, s. 158.

³⁰ J.M. Turek, *Human...*, s. 83.

a także dzieci, które były już wcześniej narażone na inne formy przemocy (m.in. doświadczające przemocy w rodzinie, będące ofiarami przestępstwa zgwałcenia, prześladowane).

Dzieci stanowią grupę szczególnie podatną na różnego rodzaju obietnice odnoszące się do poprawy ich warunków bytowych, bazujące na fałszywym poczuciu bezpieczeństwa, zrozumienia i otoczenia opieką. Maloletni zmagający się z ubóstwem, wykluczeniem, często mierzący się z brakiem perspektyw w zakresie odpowiedniej edukacji, możliwości legalnego zatrudnienia, nierzadko sięgają po alternatywne formy mogące w ich mniemaniu przyczynić się do poprawy sytuacji życiowej – prace „na czarno”, prace sezonowe.

Na koniec rozważań dotyczących powiązania przestępstwa handlu ludźmi z czynnikami ekonomicznymi, kulturowymi i społecznymi warto jedynie zasygnalizować problem, jakim jest duże przyzwolenie i tolerancja dla tego zjawiska, które zaobserwować można zarówno w środkach masowego przekazu, w społecznym przeświadczeniu, jak i w sferze polityki, która przedstawia ten problem jako sprawę drugoplanową³¹. Wśród większości opcji politycznych brak jest pomysłów na to, w jaki sposób walczyć z handlem ludźmi, co może być postrzegane jako przyzwolenie na zaistniałą sytuację łamania praw człowieka i wykorzystywania ludzi do pracy przymusowej czy prostytucji. Należy więc zwrócić uwagę, iż punkt widzenia i stosunek do handlu ludźmi, a zwłaszcza jego ofiar powinien ulec zmianie i skupić się w głównej mierze na chęci niesienia pomocy i poprawy systemu eliminowania tego przestępstwa.

3. Formy handlu ludźmi

Handel ludźmi występuje w wielu, coraz nowszych formach. Do najczęściej występujących w Europie form należy zwłaszcza handel ludźmi w celu świadczenia usług seksualnych, handel w celu wykorzystania do pracy przymusowej, handel narządami, tkankami i komórkami ludzkimi oraz handel dziećmi³², na który składają się różnego rodzaju formy

---

³¹ M. Koss-Goryszewska, *Wizjerunek...*, s. 4.

³² K. Karsznicki, *Ściganie...*, s. 95–110.

wyzysku dzieci (zarówno w celach seksualnych, pracy przymusowej, pobierania narządów i tkanek, a także w celu nielegalnej adopcji). Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii przyjęty 25 maja 2000 r. (Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 ze zm.) wyróżnia najczęstsze formy handlu dziećmi zaliczając do nich dziecięcą prostytucję, polegającą na wykorzystywaniu dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną formę rekompensaty, dziecięcą pornografię, polegającą na pokazywaniu za pomocą dowolnych środków, dzieci uczestniczących w rzeczywistych lub symulowanych czynnościach seksualnych³³, a także pracę dzieci.

Na wstępie rozważań dotyczących różnych form popełniania przestępstwa handlu ludźmi wskazać należy, iż to jest to zjawisko, które wyjątkowo trudno oszacować. Działalność grup przestępczych zajmujących się handlem ludźmi cały czas się zmienia i zmieniają się także formy jego popełniania³⁴. Jak podkreśla Z. Lasocik³⁵ „(...) zmienia się w zasadzie wszystko, poczynając od specyfiki i sposobów działania grup przestępczych, poprzez formy handlu ludźmi jako takiego, sposoby zniewolenia ofiar, na pochodzeniu i profilu ofiar kończąc”. Brak możliwości mówienia o przestępstwie handlu ludźmi w sposób syntetyczny wynika nie tylko z różnorodności jego form, ale także ze względu na fakt, iż jest to niezwykle trudne do oszacowania przestępstwo. Taki stan rzeczy ma swoje źródło w wielu przyczynach, wśród których wymienia się zwłaszcza: brak odpowiedniego zainteresowania problemem władz krajowych, instytucji publicznych³⁶, mediów, ogromna liczba nieujawnionych przestępstw, a co za tym idzie – znikoma ilość rzetelnych badań na ten temat oraz realnych danych odnoszących się do rzeczywistej skali zjawiska.

³³ E. Morawska, *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie...*, red. Z. Lasocik, Warszawa 2006, s. 71.

³⁴ J. Bryk, M. Kobylas, I. Malinowska, *Handel ludźmi – wykorzystanie narzędzi analitycznych w procesie wykrywania sprawców*, Szczytno 2014, s. 21–25.

³⁵ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXXIV, s. 483.

³⁶ Tamże.

Pomimo tego, jako najpowszechniejszą formę handlu ludźmi wyróżnia się wykorzystanie w celu świadczenia usług seksualnych, którego ofiarami najczęściej padają kobiety oraz dzieci³⁷ – w Polsce większość postępowań karnych prowadzonych na przełomie lat 1995-2002 dotyczyła przestępstwa handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego³⁸, dlatego też jest to stosunkowo najszerzej opisane zjawisko. Wśród tej formy przestępstwa handlu ludźmi wymienić można różne obszary wykorzystywania ludzi zarówno w celu prostytucji, pornografii, striptizu, a także kupowania żon³⁹.

B. Namysłowska-Gabrysiak⁴⁰ wskazuje, iż z przeanalizowanych spraw dotyczących form handlu ludźmi zakończonych prawomocnym wyrokiem w Polsce od dnia 1 września 1998 r. do 2009 r., wynika, iż najczęściej występującą i wykrywaną w Polsce formą handlu ludźmi jest handel w celu wykorzystania seksualnego. Duża skala⁴¹ tego zjawiska występująca na terenach Europy stanowi skutek przemian ustrojowych, które nastąpiły w Europie po upadku komunizmu i zniesieniu kontroli granicznej pomiędzy państwami Unii Europejskiej, w wyniku czego wiele kobiet postanowiło opuścić swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania i udać się do pracy za granicę.

Z badań⁴² zaprezentowanych przez Z. Izdebskiego, który przedstawił charakterystykę prostytucji w Polsce na podstawie relacji 400 kobiet świadczących takie usługi wynika, iż większość badanych kobiet (60%) podjęła się wykonywania tego rodzaju czynności z powodu trudnej sytuacji ekonomicznej, kierowała się przede wszystkim obietnicami szybkiego zarobku oferowanego przez werbowników do pracy za granicą⁴³. Większość z nich została podstępnie zwabiona do świadczenia usług seksualnych, początkowo przekonywana atrakcyjnymi warunkami pracy przedstawianymi przez

³⁷ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 148–149.

³⁸ Z. Lasocik, *O handlu...*, s. 501.

³⁹ *Trafficking of Women and Girls into Forced Prostitution and Coerced Marriage* [w:] *The Human Rights Watch Global Report on Women's Human Rights*, New York, Washington, Los Angeles, London, Brussels, s. 196, <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/general958.pdf>.

⁴⁰ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 148–149.

⁴¹ Z. Izdebski, *Handel ludźmi a prostytucja* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie...*, s. 275–288.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

pośredników. Oferowali oni najczęściej zatrudnienie w ośrodkach pomocy społecznej, domach opieki, restauracjach i domach prywatnych⁴⁴.

Z. Izdebski podkreśla, iż relacje pomiędzy kobietami, które bądź świadomie zdecydowały się świadczyć usługi seksualne za granicą, bądź zostały do tego zmuszone, przedstawiają się dość podobnie i bazują na zależności od sprawców⁴⁵. Kobiety w większości sytuacji wykorzystywania ich do prostytucji czy pornografii pozostają zastraszone, poniżane, a także stosuje się wobec nich przemoc fizyczną, w tym także seksualną⁴⁶.

Istotne w kontekście problematyki wykorzystania ludzi w celu świadczenia usług seksualnych jest różnorodne⁴⁷ podejście do tematu prostytucji oraz legalności⁴⁸ tego procederu wśród państw europejskich, które wprowadzają różne sposoby karalności lub legalizacji prostytucji, stanowiące ogromną barierę w skutecznym ściganiu przestępstwa handlu ludźmi ściśle powiązanego z wykorzystaniem seksualnym.

Kolejną formą jest handel ludźmi w celu wykorzystania pracy przymusowej. Praca przymusowa stanowi taki rodzaj pracy, której wykonywanie nie posiada cech dobrowolności i jest kontynuowane w warunkach wykluczających swobodne powzięcie decyzji o jej dalszym świadczeniu⁴⁹. Werbowanie i przemycanie ludności w celu wykonywania pracy przymusowej może przybrać postać świadczenia usług seksualnych, jak i wykonywania pracy niezwiązanej z branżą seksualną, czyli tzw. pracy przymusowej w celu wykorzystania ekonomicznego⁵⁰. Zgodnie z art. 2 Konwencji nr 29 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej pracy przymusowej lub obowiązkowej, przyjętej w Genewie 28 czerwca 1930 r.

---

⁴⁴ K. Karsznicki, *Ściganie...*, s. 96.

⁴⁵ Z. Izdebski, *Handel ludźmi a prostytucja...*, s. 275–288.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ K. Karsznicki, *Ściganie...*, s. 96–99.

⁴⁸ Według podziału przedstawionego w Raporcie „Regulacje państw członkowskich dotyczące prostytucji oraz handlu kobietami i dziećmi”, pośród państw członkowskich UE wyróżnia się najczęściej 4 modele systemów reglamentujących zjawisko prostytucji: klasyczny abolicjonizm, nowy abolicjonizm, system prohibicyjny oraz system regulacyjny.

⁴⁹ Z. Lasocik, E. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – raport z badań*, Warszawa 2010, s. 10–11.

⁵⁰ B. Andrees, *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi* [w:] *Handel ludźmi – zapobieganie...*, s. 191–193.

(Dz.U. z 1959 r., Nr 20, poz. 122), praca przymusowa lub obowiązkowa oznacza wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary, do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie. Pracą przymusową może być więc każda działalność, która została podjęta w sytuacji groźby, podstępny itp.

Istotne w kontekście pracy przymusowej w przypadku Polski jest to, iż jest ona krajem zarówno pochodzenia ofiar (werbowanych w głównej mierze do pracy na zachodzie Europy), krajem tranzytowym oraz krajem docelowym (dla ofiar pochodzących z wschodniej części Europy, głównie Ukrainy, Rumunii, Białorusi czy Rosji⁵¹). W równie wysokim stopniu wykorzystuje się w Polsce pracę ludzi przybywających z krajów Dalekiego Wschodu, jak chociażby Bangladeszu, Wietnamu, Azerbejdżanu czy Korei Północnej⁵². Formy pracy przymusowej ulegają przeobrażeniom, natomiast wśród sektorów gospodarki najbardziej narażonych na nielegalne wykorzystywanie cudzej pracy wymienia się w pierwszej kolejności: budownictwo, górnictwo, rolnictwo, prace sezonowe, przemysł spożywczy i odzieżowy oraz wykorzystywanie do pracy w tzw. gospodarstwie domowym, zwłaszcza kobiet jako sprzątaczek czy opiekunek⁵³.

W opracowaniach⁵⁴ dotyczących wykorzystania ludzi do pracy przymusowej zauważyć można, iż sposób działania sprawców zazwyczaj pozostaje taki sam i bazuje na wprowadzeniu w błąd co do warunków pracy, sposobów jej świadczenia, często nawet co do samego charakteru wykonywanej pracy. Oferty przedstawiane przez werbowników z reguły odbiegają od rzeczywistych warunków zastanych na miejscu pracy – praca taka związana jest z całkowitym poddaństwem pracowników osobom, które sprawują stałą kontrolę nad wykorzystywanymi ludźmi, odcinają ich od kontaktów ze światem zewnętrznym, przetrzymują ich w upokarzających

---

⁵¹ P. Dąbrowski, *Praca przymusowa cudzoziemców w Polsce – analiza zjawiska w wybranych grupach imigranckich*, Warszawa 2014, s. 67.

⁵² *Badanie handlu ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – Sektory w gospodarce podatne na wykorzystanie ludzi do pracy przymusowej oraz struktura pomocy dla ofiar pracy przymusowej w Polsce [w:] Międzynarodowe działania partnerów społecznych na rzecz zwalczania handlu ludźmi w celu wykorzystywania ich przez pracę. Identyfikacja i ochrona ofiar*, Warszawa 2010.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Z. Lasocik, E. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy...*, s. 43.

warunkach, w których brak jest podstawowych urządzeń sanitarnych. Bardzo częstą sytuacją jest tzw. praca za długi – w takim przypadku werbownicy z wynagrodzenia za pracę pobierają niekończący się dług, który w większości pochłania całkowicie wynagrodzenie za pracę bądź stanowi jego przeważającą część. Sprawcy handlu ludźmi tłumaczą to długiem zaciągniętym przez pracowników w celu przekroczenia granicy, uzyskania miejsca pracy, a także często dostarczeniem fałszywych dokumentów potrzebnych do przekroczenia granicy i podjęcia zatrudnienia. Z. Lasocik podkreśla, iż „Niewypłacenie pensji ofiarom, bądź wypłacenie niewielkiej tylko części, dotyczyło wszystkich przypadków pracy przymusowej w Polsce, jak i Polaków wykorzystywanych za granicą (...)”⁵⁵.

Należy także pamiętać, iż nie zawsze w przypadku pracy przymusowej mamy do czynienia z handlem ludźmi⁵⁶, natomiast trzeba wskazać, iż samo wykorzystanie do pracy przymusowej stanowić może sytuację zniewolenia⁵⁷ bądź wyzysku⁵⁸.

Za ofiarę handlu ludźmi pracującą przymusowo uważa się człowieka, który został wywieziony z własnego kraju przy pomocy pośrednika, najczęściej przy zastosowaniu przez niego podstępny czy manipulacji, który następnie przejmuje całkowitą kontrolę nad zwerbowanym pracownikiem⁵⁹. Podstawowym czynnikiem, który występuje w przypadku przestępstwa handlu ludźmi w celu wykorzystania pracy przymusowej jest więc sprawowanie stałej kontroli nad taką osobą, istnienie jego bezwzględnej zależności od osoby werbującej przypominające stosunek poddańczy, w którym pracownik pozbawiony jest jakichkolwiek praw. Według informacji zawartych w Podręczniku Inspektorów Pracy dotyczących pracy

---

⁵⁵ Tamże, s. 45.

⁵⁶ B. Andrees, *Praca...*, s. 193.

⁵⁷ Konwencja Ligi Narodów w sprawie niewolnictwa (Dz.U. z 1930 r. Nr 6, poz. 48), zgodnie z którą niewolnictwem jest stan, w którym postępuje się wobec człowieka jak wobec przedmiotu, rzeczy.

⁵⁸ Zgodnie z art. 304 k.k. z 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz. 553), kto wyzyskując przymusowe położenie innej osoby fizycznej, prawnej albo jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, zawiera z nią umowę, nakładając na nią obowiązek świadczenia niewspółmiernego ze świadczeniem wzajemnym, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

⁵⁹ Z. Lasocik, E. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy...*, s. 52.

przymusowej jako formy handlu ludźmi⁶⁰ należy także odróżniać warunki pracy poniżej normy od pracy przymusowej, która wiąże się przede wszystkim ze stosowaniem przymusu i oszustwa, a także nieustannego poczucia uzależnienia od sprawcy. Pracą w warunkach poniżej normy określa się pozostawanie w stosunku pracy, która pomimo, że nie spełnia oczekiwań pracownika, z powodu braku perspektyw i innych możliwości jest utrzymywana przez określony czas⁶¹.

Kolejną formą handlu ludźmi jest handel narządami ludzkimi, który jest powiązany z silnie rozwijającą się medycyną transplantacyjną⁶² oraz ogromnym zapotrzebowaniem ratujących ludzkie życie narządów, tkanek i komórek.

Problematyka dotycząca handlu ludzkimi narządami jest szczególnie ciężka do rozpoznania i stanowi ogromne wyzwanie dla społeczności międzynarodowej, ponieważ niełatwo jest scharakteryzować, iż rzeczywiście mamy do czynienia z handlem ludźmi w celu nielegalnego i bezwiednego pobrania tkanki, narządu czy komórki ofiary⁶³. W literaturze⁶⁴ podkreśla się bowiem, iż po wejściu w życie znowelizowanej ustawy transplantacyjnej ogromną popularność zdobyły internetowe ogłoszenia oferujące sprzedaż własnego organu czy tkanki i informacje o ich cenie, stanie zdrowia czy nalogach osoby sprzedającej, które oferowane są przez samych dawców.

Problematyka powiązana z handlem ludzkimi narządami pozostaje w ścisłym związku z pytaniami o możliwość rozporządzenia i dysponowania własnym ciałem, a także o legalność sytuacji, gdy sprzedając część swojego ciała staramy się ratować życie osób nam najbliższych.

W związku z postępującą komercjalizacją ludzkich narządów, przestępczość handlu ludźmi w celu pobrania tkanek, narządów i komórek

---

⁶⁰ B. Andrees, *Praca...*, s. 5.

⁶¹ Tamże.

⁶² K. Syroka, *Komercjalizacja ciała ludzkiego [w:] Handel narządami. Spory wokół interpretacji przepisów karnych ustawy transplantacyjnej*, red. Z. Lasocik, E. Rekosz, Warszawa 2011, s. 13.

⁶³ Z. Lasocik, *Wstęp [w:] Handel narządami ludzkimi. Etyka, prawo i praktyka*, red. Z. Lasocik, M. Wiśniewski, Warszawa 2006, s. 10–11.

⁶⁴ Z. Lasocik, E. Rekosz, *Handel narządami...*, s. 8–11.

stanowi rodzaj przestępczości szczególnie trudnej do wykrycia i wyjątkowo słabo rozpoznanej.

Niewątpliwie wszelkie zaprezentowane formy handlu ludźmi oraz inne, mniej rozpowszechnione formy stanowią ogromne zagrożenie dla społeczności międzynarodowej. Potrzebna jest powszechna debata nad stanem wiedzy na temat handlu ludźmi, możliwych sposobach walki z tym przestępstwem oraz zmianą postrzegania ofiar tego okrutnego zjawiska, stanowiącego najwyższe zagrożenie dla życia i godności człowieka.

Przestępstwo handlu ludźmi w dzisiejszych czasach stanowi wyjątkowo złożone i dynamicznie rozwijające się zjawisko, którego prawdopodobnie nie uda się jednoznacznie wyeliminować, i które ze względu na coraz nowsze formy jego popełniania, trudności z jego wykrywaniem i rozpoznawaniem, a także skomplikowaną strukturę powinno stać się przedmiotem o wiele większego zaangażowania nie tylko społeczności międzynarodowej, ale także społeczeństwa obywatelskiego.

4. Handel ludźmi w polskim porządku prawnym

Do czasu wejścia w życie nowelizacji z dnia 8 września 2010 roku⁶⁵ problematyka handlu ludźmi była uregulowana w kilku przepisach wykazujących się dużą niejednoznacznością i niekonsekwencją, która w rezultacie prowadziła do wielu trudności i rozbieżności w interpretacji prawnej⁶⁶.

Upřednio przestępstwo handlu ludźmi uregulowane było w art. 253 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137) – dalej: k.k. – zgodnie z którym kto uprawiał handel ludźmi nawet za ich zgodą podlegał karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 3 lata. Takie uregulowanie jednego z najcięższych przestępstw przeciwko wolności i życiu człowieka powodowało liczne protesty i głosy

---

⁶⁵ Tego dnia weszła w życie ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626).

⁶⁶ B. Namysłowska–Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 137.

krytyki⁶⁷ ze strony środowisk zajmujących się tym zjawiskiem, traktując je jako zbyt ogólne, niejasne i budzące wiele wątpliwości.

Oprócz przepisu bezpośrednio odwołującego się do przestępstwa „handlu ludźmi” istniał również art. 204 § 4 k.k. określający karę pozbawienia wolności dla osoby, która zwabiała lub uprowadzała inną osobę w celu uprawiania prostytucji za granicą. Wielu Autorów⁶⁸ wskazywało również na niejasny stosunek obu przepisów do art. 8 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554) mówiącego o oddaniu innej osoby w stan niewoli lub uprawianie handlu niewolnikami, który w rzeczywistości pozostawał jedną z form handlu ludźmi.

W związku z wieloma kontrowersjami i niejednorodną praktyką stosowania regulacji odnoszących się do przestępstwa handlu ludźmi, ustawą z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 98, poz. 626), doszło do zmiany uregulowania odnoszącego się do handlu ludźmi i wprowadzenia jego definicji. Należy zaznaczyć, iż nowa regulacja wcale nie doprowadziła do pożądanej przejrzystości i jednoznaczności i po dziś dzień budzi wiele kontrowersji⁶⁹.

Zwrócić uwagę należy również na fakt, iż na wejście w życie nowelizacji oraz wprowadzenie do k.k. z 1997 r. definicji „handlu ludźmi” duży wpływ miały m.in. zobowiązania Polski wynikające z ratyfikowanego przez Polskę w dniu 18 sierpnia 2003 r. protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu

---

⁶⁷ Por. M. Bojarski [w:] *Prawo karne materialne. Część szczególna i ogólna*, red. M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, Warszawa 2004, s. 485; Z. Cwiakalski [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, Komentarz*, red. A. Zoll, t. 2, s. 896; L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 293; O. Górniok [w:] O. Górniok, S. Hoc, S.M. Przyjemski [i in.], *Kodeks karny Komentarz*, t. 2, Gdańsk 2005, s. 332; F. Jasiński, E. Zielińska, *Komentarz do decyzji ramowej*, s. 560; K. Karsznicki, *Handel kobietami w świetle spraw karnych*, Prok. i Pr. 2002, nr 12, s. 67; K. Laskowska, *Handel ludźmi jako problem prawny i kryminologiczny*, WPP 2004, nr 2, s. 29–39; A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 653; J. Warylewski, *Karalność handlu żywym towarem w świetle nowego kodeksu karnego*, „Palestra” 2000, nr 7–8, s. 43–56; a także orzecznictwo sądowe: wyrok SN z dnia 19 kwietnia 2002 r., V KKN 353/00, Prok. i Pr. 2002, dodatek „Orzecznictwo”, nr 11, poz. 4; wyrok SN z dnia 7 czerwca 2001 r., V KKN 109/99, OSNKW 2001, nr 9–10, poz. 79.

⁶⁸ B. Namysłowska–Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 11.

⁶⁹ O. Sitarz, *Analiza przepisów prawno-karnych dotyczących zjawiska handlu ludźmi* [w:] *Eliminowanie...*, s. 12.

oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., a także decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej 2002/629/WSiSW z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie zwalczania handlu ludźmi (Dz.Urz. WE L 203, s. 1), który to zobowiązywał państwa do penalizacji wskazanych czynów.

Obecnie problematyka dotycząca przestępstwa handlu ludźmi uregulowana jest w art. 189a § 1 k.k., zgodnie z którym kto dopuszcza się handlu ludźmi podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Ponadto obecnie obowiązujący przepis przewiduje także odpowiedzialność karną przygotowania do popełnienia przestępstwa, za które podlega się karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Definicja handlu ludźmi znajduje się w art. 115 § 22 k.k., w miejscu przeznaczonym do objaśnienia wyrażeń ustawowych. Zgodnie z tą definicją handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem: przemocy lub groźby bezprawnej, uprowadzenia, podstępu, wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania, nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności, udzielenia albo przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą – w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub w usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy. Do definicji dodano również zdanie odnoszące się do handlu osobami małoletnimi, które stanowi handel ludźmi nawet przy niewykorzystaniu metod czy środków wymienionych w powyższej definicji.

Pomimo tego, iż wprowadzenie definicji handlu ludźmi ma swoje niewątpliwie istotne znaczenie dla penalizacji określonych zachowań oraz ułatwia dokonywanie kwalifikacji prawnej czynów⁷⁰, uwzględnić należy

---

⁷⁰ K. Karsznicki, *Bariery...*, s. 114.

zarzuty pod kątem tak kazuistycznego katalogu czynności znajdującego się w zawartej definicji, które uznaje się za przestępstwo handlu ludźmi. Takie wyliczenie, które obecnie znajduje się w polskim Kodeksie karnym prowadzić może do pominięcia niektórych równie niebezpiecznych form i wystąpienia luki w prawie, na co wskazują liczni Autorzy⁷¹. Należy przy tym pamiętać, iż przestępczość ta podlega różnorodnym przeobrażeniom, a sprawcy podejmują coraz to nowsze działania i sposoby jej dokonywania, dlatego też często powraca się do sugestii, iż definicja ta powinna mieć charakter otwarty (co, jeszcze przed nowelizacją wskazywała E. Zielińska podkreślając, iż w przypadku pojawienia się nieznanymi dotąd i nieskodyfikowanych form handlu ludźmi nie będzie skutkowało to koniecznością wprowadzenia kolejnej nowelizacji)⁷².

M.J. Sokołowska-Walewska przedstawia zarzut, zgodnie z którym wprowadzona definicja zawęży zakres karalności zachowań mogących stanowić handel ludźmi w stosunku do poprzednio obowiązującego art. 253 § 1 k.k.⁷³ Ustawodawca przychylił się do wprowadzenia zbyt kazuistycznego i zamkniętego katalogu, który jako czynności składające się na handel ludźmi zaliczył tylko: werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie oraz przyjmowanie. Pozostawia poza obszarem objętym karalnością inne formy działalności, które także mogą składać się na to przestępstwo.

O. Sitarz wskazuje także na równie niepokojącą kwestię związaną z określeniem w definicji celu, czyli wykorzystania osoby nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania w pracy lub w usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub w innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy, co wskazuje z kolei na otwartość form wykorzystania ofiary poprzez sformułowanie „w szczególności”⁷⁴.

⁷¹ O. Sitarz, *Wątpliwości...*, s. 340; B. Namysłowska-Gabrysiak, *Funkcjonowanie...*, s. 143.

⁷² E. Zielińska, *O potrzebie zmian kodeksu karnego w związku z ratyfikacją Protokołu o zapobieganiu oraz karaniu handlu ludźmi*, St. Iur. 2006, t. 46.

⁷³ M.J. Sokołowska-Walewska, *Definicja handlu ludźmi na tle prawa międzynarodowego*, Prok. i Pr. 2012, nr 5, s. 104.

⁷⁴ O. Sitarz, *Analiza...*, s. 18.

Autorka ta podkreśla, że może być to rozumiane jako niekonsekwencja ustawodawcza, która z jednej strony określa karalność zachowań kierunkowych, natomiast robi to w sposób niepełny i ogólnikowy⁷⁵.

Na gruncie poprzednio obowiązującego art. 253 § 1 k.k. nie istniało podobne zawężenie kryminalizowanych czynów wyłącznie do kierunkowości przestępstwa, a wręcz przeciwnie, brano pod uwagę wówczas obie postaci zamiaru.

O. Sitarz podkreśla także, iż nowe regulacje stwarzają także szereg bardziej szczegółowych problemów, dotyczących m.in. relacji pomiędzy niektórymi z wymienionych w definicji pojęciami⁷⁶, jak chociażby: podstęp i wprowadzenie w błąd, czy uprowadzenie a przemoc. Według Autorki jest to zbyt szczegółowe wyliczenie, które powoduje „(...) wyliczanie wszystkich fenomenologicznych odmian patologicznych zachowań”⁷⁷, co prowadzi do dodatkowych niejasności i nie przyczynia się do zwiększenia przejrzystości danego przepisu.

Istotne jest zauważenie, iż w związku z pojawieniem się definicji handlu ludźmi, art. 189a § 1 k.k. penalizujący handel ludźmi musi być interpretowany nierozłącznie z art. 115 § 22 k.k. oraz musi uwzględniać zamieszczoną tam definicję.

W kontekście polskiego prawa warto wspomnieć także o wielu innych aktach prawnych, które składają się na system eliminowania handlu ludźmi w Polsce. Należy do nich m.in. ustawa z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. z 2015 r. poz. 793) – dalej: u.p.p.p., która stanowi istotną regulację w kontekście handlu narządami ludzkimi. Artykuł 3 u.p.p.p. stanowi, iż za pobieranie od dawcy komórki, tkanki lub narządu nie można żądać ani przyjmować zapłaty lub innej korzyści majątkowej, co stanowi uzupełnienie wielu międzynarodowych regulacji, które również odnoszą się do problematyki nielegalnego usuwania i pobierania organów ofiary⁷⁸. Ustawa określa również zakres dozwolonej ingerencji w cudze ciało

---

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ O. Sitarz, *Wątpliwości...*, s. 341.

⁷⁷ Tamże.

⁷⁸ O. Sitarz, *Kryminalizacja odpłatnych czynności związanych z transplantacją* [w:] *Handel narządami...*, s. 25–26.

i możliwości bezpłatnego pobierania i przeszczepiania narządów dawcy, przy zachowaniu określonych procedur i warunków⁷⁹.

W kontekście handlu ludźmi w celu wykorzystania pracy przymusowej, istotne jest uregulowanie dotyczące działalności Państwowej Inspekcji Pracy, która w Polsce stanowi podstawową instytucję nadzorującą i kontrolującą stosowanie przepisów prawa pracy oraz legalności zatrudnienia. Ważną rolę w zakresie rozpoznawania przypadków pracy przymusowej i handlu ludźmi spełniają inspektorzy pracy, którzy w ramach swoich uprawnień dysponują środkami mogącymi wykryć przypadki naruszenia praw pracowniczych. Inspektorzy na podstawie ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o Państwowej Inspekcji Pracy (Dz.U. z 2015 r. poz. 640) mają m.in. prawo wstępu na teren zakładu pracy, bez względu na porę dnia czy nocy, możliwość zadawania pytań, sprawdzania dokumentów, pobierania dowodów oraz kontrolowania przestrzegania przepisów dotyczących legalności zatrudnienia⁸⁰.

Na podstawie przytoczonych powyżej przepisów, które nie wyczerpują całego systemu prawnego eliminowania handlu ludźmi w Polsce można zauważyć, iż istnieją podstawy, dzięki którym walka z tym przestępstwem mogłaby stać się efektywniejsza i prowadziłaby do znacznie większej ochrony ofiar handlu ludźmi. Wskazać należy jednak, iż skomplikowane procedury dążące do ujawnienia różnych form handlu ludźmi, błędy związane z kwalifikacją prawną czynu oraz działalność organów ścigania powodują, że bardzo często sprawy dotyczące handlu ludźmi zostają umorzone⁸¹.

5. Podsumowanie

Handel ludźmi to przestępstwo o niezwykle złożonym i wieloaspektowym charakterze. Jak można zauważyć, jest ono powiązane z wieloma czynnikami kulturowymi, społecznymi i ekonomicznymi danego kraju oraz ogólną sytuacją międzynarodową. W kontekście prób stworzenia jednolitego

---

⁷⁹ M. Jakubowska-Brodecka, *Podstany prawne systemu eliminowania handlu ludźmi w Polsce* [w:] *Eliminowanie...*, s. 37.

⁸⁰ B. Andrees, *Praca...*, s. 25.

⁸¹ K. Karsznicki, *Bariery...*, s. 119–120 – Autor przedstawia dane statystyczne Prokuratury Krajowej, z których wynika, że na 434 postępowania karne dotyczące handlu ludźmi zakończone w latach 1995–2007, 124 zostały umorzone.

systemu eliminowania handlu ludźmi w Polsce trzeba brać pod uwagę przede wszystkim przyczyny ogromnej skali tego zjawiska i pojawiania się nowych czynników wpływających na jego rozwój. Niewątpliwie zarówno w kwestii walki z tym przestępstwem, jak i w sposobach jego eliminowania jest jeszcze wiele do zrobienia, choć zauważyć można pewne pozytywne zmiany w kierunku efektywniejszego rozpoznawania i penalizacji handlu ludźmi. Eliminowanie handlu ludźmi jest procesem długotrwałym i trudnym, w praktyce bowiem wiele zmienić się musi także, jeśli chodzi o społeczne przeświadczenie oraz wiedzę instytucji i organów państwa w tym zakresie.

Wielu Autorów⁸² wskazuje na konieczność tworzenia jednolitej struktury organizacyjnej organów i instytucji zaangażowanych w walkę z handlem ludźmi, dogłębnego badania zjawiska i prób stworzenia danych mogących jeszcze bardziej przybliżyć nas do skali tego przestępstwa oraz rozróżnienia jego wszechstronnych form. Kluczową kwestią, jeśli chodzi o sposób walki z tym okrutnym przestępstwem, powinna być także działalność prewencyjna oraz podnoszenie świadomości i kwalifikacji osób zajmujących się walką z handlem ludźmi. Uświadamianie społeczeństwa i uwrażliwianie ludzkości na tę problematykę powinno obejmować edukację w szkołach od najmłodszych lat, dzięki czemu można byłoby uniknąć wielu sytuacji, w której ofiarami stają się dzieci czy też nieświadome zagrożenia osoby pełnoletnie. Ponadto ważne jest zwrócenie uwagi na podnoszenie kwalifikacji służb i instytucji zajmujących się handlem ludźmi oraz mających styczność z ofiarami tego przestępstwa. Jest to ważne nie tylko w kontekście efektywniejszych sposobów eliminowania handlu ludźmi, ale także w związku z koniecznością zmiany obrazu osób dotkniętych tym przestępstwem i chęci niesienia pomocy ofiarom. Niewątpliwie duże znaczenie odgrywają w tym aspekcie także organizacje pozarządowe zajmujące się badaniami nad handlem ludźmi i pomocą ofiarom jak chociażby Fundacja La Strada, która od wielu lat stanowi czołową instytucję zajmującą się walką z handlem ludźmi i niewolnictwem. Warto wspomnieć tu także o działalności Krajowych Programów Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, które realizowane są od kilku lat w naszym kraju. Do ich zadań należy

---

⁸² J. Filipowicz, *Analiza Krajowych Programów Zwalczenia i Zapobiegania Handlowi Ludźmi oraz Raportów z ich wykonania w latach 2003-2010* [w:] *Eliminowanie...*, s. 47–61; Z. Lasocik, *Potrzebna jest nowa jakość* [w:] *Eliminowanie...*, s. 171–175.

przede wszystkim szerzenie informacji na temat przestępstwa handlu ludźmi oraz sposobów jego eliminacji, współpraca z różnego rodzaju organizacjami, instytucjami i organami odpowiedzialnymi za wykrywanie i ściganie sprawców, a także działalność prewencyjna – edukacja, zbieranie i tworzenie danych odnoszących się do skali zjawiska handlu ludźmi w Polsce.

Podkreślić należy również fakt, iż pomimo coraz większego zainteresowania społeczeństwa tym przestępstwem, istnienia wielu aktów prawa międzynarodowego odnoszących się do handlu ludźmi, tematyka ta pozostaje wciąż postrzegana przez pryzmat licznych stereotypów i uprzedzeń. Język stosowany w celu opisanie ofiar handlu ludźmi, wciąż zauważalne uzasadnienia do wyroków oraz zawarta w nich argumentacja doszukująca się także winy w ofierze powoduje, iż przestępstwo to jest wciąż traktowane jako drugoplanowy, marginalny problem.

Należy pamiętać także, iż dużo zależy od nastawienia społeczeństwa oraz sposobu przekazywania informacji, który w znaczny sposób oddziałuje na opinię publiczną, dlatego tak ważne jest, by do problemu podchodzić w sposób rzetelny i poważny.

Streszczenie

Przestępstwo handlu ludźmi to niezwykle poważny problem, z którym od lat zmagają się społeczności międzynarodowe. Na złożoność tego przestępstwa wpływa wiele aspektów społecznych i kulturowych, które przybrały na sile w związku ze zmianami politycznymi rozpoczętymi w latach 90. XX w. Istotne w kontekście poruszanej problematyki jest silne powiązanie handlu ludźmi z kwestią dyskryminacji ze względu na płeć, kryzysu polityki migracyjnej oraz ciężkiej sytuacji ekonomicznej i gospodarczej krajów rozwijających się. Na uwagę zasługuje także fakt, iż przestępstwo handlu ludźmi występuje w wielu formach, takich jak: handel ludźmi w celu wykorzystania seksualnego, ekonomicznego, czy handel ludzkimi narządami. W swoim krótkim opracowaniu starałam się nakreślić nie tylko aspekty kulturowe i społeczne wpływające na eskalację handlu ludźmi, ale także wskazać podstawowe regulacje odnoszące się do tego przestępstwa wraz z uwzględnieniem nowelizacji

Kodeksu karnego z 8 września 2010 r. i wprowadzeniem definicji handlu ludźmi do powszechnie obowiązującego prawa w Polsce.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, niewolnictwo, praca przymusowa, przestępstwo, wykorzystanie seksualne

Crime of human trafficking – characteristics of the phenomenon

S u m m a r y

For many years now, human trafficking has been an increasingly dangerous and growing problem. Social, culture and economic changes over the past 60 years have affected a big growth of this phenomenon and now human trafficking have received increased attention from international community. Human trafficking has been associated with globalization, violations of labor and immigration laws, sex discrimination and transnational organized crime group. It is a complex form of crime, conditioned by a variety of social and cultural factors, posing an ever increasing problem for the international community since the 1990s. There are many forms of human trafficking, but sex trafficking, forced labor and child trafficking are the most common and traumatic forms. Polish law in the original version of the Penal Code did not define trafficking as such. Since the amendment there is a definition of trafficking in art. 115 § 22 of the Penal Code. It is really important to make a complex look at political sociocultural and economic factors to better understand the problem of human trafficking.

Keywords: human trafficking, slavery, crime, forced labour, sexual exploitation

Julia Berg, University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa, Poland, e-mail: j.berg@student.uw.edu.pl